

ke, a sve što preostaje jest puki, uglavnom ritualizirani retorički diskurs (desni i lijevi) o tržišnim čudima. To je, zaključuje V. Forrester, naša sadašnjost. Da se njezina zastrašujuća slika te sadašnjosti ne bi protumačila kao neko ideološko stajalište (svrstavanje) ona napominje da »nije protiv sadašnjosti«, da ne poriče, ne odbacuje mondijalizaciju i polet tehnologije. To su ionako neporecive činjenice. Ono do čega je njoj stalo jest zahtjev da ih »ozbiljno uzmemo u obzir, da s njima računamo, da ih spoznamo kako više ne bismo bili kolonizirani«. Spoznamo li te činjenice tada više nećemo (»zdravo za gotovo«) prihvaćati ekonomske i političke analize koje u njima (»tim opasnim elementima«) traže izliku za »okrutne mjere«. U tim užasnim uvjetima, drži V. Forrester, ne treba čekati neke osobite rezultate niti računati na ritualna obećanja. Iluzorno je očekivati »povratak rada i galop zaposlenosti«. Umjesto toga valja djelovati tako da se već danas učini snošljivim život onih koji su, zbog odsustnosti rada i zaposlenosti, na putu propadanja, isključenosti i suvišnosti. Drugog raspleta nema.

Rade Kalanj

Gesine Foljanty-Jost

ÖKONOMIE UND ÖKOLOGIE IN JAPAN

Politik zwischen Wachstum und Umweltschutz

Leske + Budrich, Opladen, 239 str.

Spomene li netko danas riječ Japan, to će kod sugovornika vjerojatno asocirati na nekoliko riječi s veoma različitim značenjem. Sigurno će sugovornici pomisliti i na neke od ovih asocijacija: »samuraji«, »harakiri«, »gejše«, »Pear Harbur«, »kamikaze«, »atomska bomba«, »marljivost«, »gospodarska sila« itd. Još danas se sjećam što je često govorio čika Moca Purge-lov na prelu: »A Japanci, kažu, to su tako mali ljudi – i pokaže rukom u razini 150 cm visine – ali jako vrijedni i pametni«.

Uistinu, Japan jest i danas zemlja unutar-njih kontrasta: od čuvanja tradicionalne kulture do razvoja najmodernije zapadnoeuropske poslovne kulture i privrednog uspjeha. Zato ne začuđuje što se mnogi dive japanskoj snazi, upornosti, domišljatosti i uspješnoj kreativnoj kompilaciji da iz pepela Hirošime i Nagasakija postanu jedna od tri najveće velesile (SAD, Njemačka) i da ponovno, ali ovaj puta na drukčiji način u svjetskoj razvojnoj kompeticiji, široko prostiru svoje »carstvo izlazećeg sunca«. Japan je godinama nakon poraza imperijalističke politike sabirao znanja i »usisavao« od drugih sve što bi mu moglo biti od koristi, a osobito u tehnološkom pogledu. Danas je japansko društvo – vrijednosti, organizacija rada, politika itd. – postalo »predmetom« različitih istraživanja, pa tako i problema odnosa prema okolišu.

Gesine Foljanty-Jost, inače profesorica japanske politke i društva u seminaru za Japanologiju na Martin-Luther Universität u Halleu, napisala je studiju u kojoj analizira odnos gospodarskog uspjeha i učinkovitosti zaštite okoliša. U njoj je, studioznim radom i s brojnim statističkim analizama, pokazala da je Japan kao niti jedna zemlja na svijetu imala stalno porast u industrijskoj proizvodnji sa stabilnim zapošljavanjem i relativno opadajućom potrošnjom sirovina. Takav slučaj od 1970. do 1990. godine zaslužuje i ekološko vrednovanje industrijske proizvodnje i državnih industrijskih koncepata. Autoricu istražuje ulogu industrije, okoliške i energetske politike u napetosti između gospodarskog rasta i pritiska štednje resursa i zaštite okoliša.

Studija je osobito zanimljiva ekonomistima kao primjer analize i moguće iskustvo u planiranju razvoja, te sadrži brojne statističke tablice i grafikone.

Knjiga je podijeljena u pet poglavlja: **Između ekonomije i ekologije: argumenti za ostvarivost ekološki orijentirane industrijske politike, Gospodarstvo i okoliš, Ekološke dimenzije strukturnih**

promjena, Doprinos politike ekološkom moderniziranju i kvalitativnom rastu, Inovativna, strateška i integrativna: uloga politike – mit? Očekivanje: ekološka strukturna politika – propuštene šanse ili: može li bez države? Sa sociologijskog motrišta možda su više zanimljive pretpostavke i rezultati autoričina istraživanja, a manje brojčani pokazatelji i statistički argumenti, iako su oni interesantni zbog usporedbe s drugim zemljama, što autorica najčešće i radi (primjerice s Njemačkom i Francuskom).

U prvom poglavlju se analiziraju strukturni i institucionalni okviri koji određuju politički proces i podržavaju ostvarivost ekološke strukturne politike. Autorica ovdje eksplicira tezu da politički sustav Japana raspolaže s pogodnim pretpostavkama za integriranje ekoloških ciljeva u industrijsku politiku i državno usmjeravanu ekološku preorijentaciju industrijske proizvodnje. Te pretpostavke su svakako sposobnost za strategije, integracije, usmjeravanje i inovacije.

Veoma je važan jedan od zaključaka ovog poglavlja (str. 42) u kojemu se kaže da savjetodavno i situativno povezivanje sindikata i ekoloških udruga može smanjiti napetosti pri prestrukturiranju i u uvjetima koje su oblikovali birokracija i industrija. Očito je dijalog u konkretnim slučajevima pogodno sredstvo rješavanja nekih pitanja, a osobito onih koja se danas postavljaju u drugim industrijskim zemljama u obliku dileme: zapošljavanje ili okoliš. Za Hrvatsku je to, također, značajno razvojno pitanje.

U drugom poglavlju dan je prikaz odnosa između gospodarskog razvoja i njegovih posljedica u okolišu. Poslijeratno razdoblje od 1945. do 1973. godine industrijski razvoj je zasnivalo na siroviniski intenzivnoj industrijskoj strukturi, što je imalo dramatične posljedice za okoliš. To cjelokupno razdoblje može se označiti kao faza »ekološke ignorancije«. Osobito se to pokazalo između 60–70-ih godina kada je bruto-socijalni proizvod rastao godišnje

za 11%, a svake druge godine udvostručavao se broj proizvedenih automobila.

Nakon energetske krize 1973.–1974. Japan je izgradio očito učinkovit »ekološko-politički model«. U razdoblju 1977.–1989. godine zagađivanje (SO₂) se smanjilo čak za 82,4% uz konstantno povećanje bruto-stvorene vrijednosti (str. 52–53). Usporedbe radi, postotak antropogenih emisija u globalnim emisijama u svijetu, u 1988. godini u Japanu iznosilo je 4,3%, u SAD-u 22,9%, u Njemačkoj 3,25, u SSSR 16,4% itd. (Altwater, E. *Der Preis des Wohlstands*. Münster, 1992:159). CO₂ emisija u tonama po stanovniku iznosila je (u 1986.) 7,5, u SAD-u 19,7, u Njemačkoj 11,7, u Engleskoj 11,9 (Altwater, 1992:160). U razdoblju od 1987.–1991. godine industrijski rast bilježi stopu od 5,1% (BIP u razdoblju od 1950.–1977. iznosio je 9,4% dok je u isto vrijeme u SAD-u 5,7%, Francuskoj 5,1%, Njemačkoj 5,9%, Engleskoj 3,0%. U razdoblju od 1973.–1984. godine iznosio je 3,8% a u SAD-u 2,3%, Njemačkoj 1,7%, Francuskoj 2,25 i Engleskoj 1,1%); (Altwater, 1992:133). Japan u svjetskom bruto-socijalnom proizvodu sudjeluje sa 15,3%. Nakon 1992. godine smanjuje rast. Razvoj japanske privrede u tom razdoblju temeljio se na dvije bitne pretpostavke. Prvo, glavne industrijske komponente (sirova nafta, ugallj, željezo, cink) su uvožene. Postotak uvoza kretao se od 92% do 99%. Druga pretpostavka bila je povećano sudjelovanje u eksploataciji svjetskih resursa.

U trećem poglavlju autorica analizira stanje potrošnje resursa i strukturne promjene u razdoblju dvadesetak godina u pojedinim područjima: energija, struja, prostor, voda, sirovine i povećanje otpada i njihovo ekološko značenje. Pokazala je primjernost Japana kao uspješnog modela balansiranja između privrednog rasta i potrošnje resursa. Međutim, apsolutne vrijednosti potrošnje resursa nisu smanjene, ali su još bile manje nego u istim granama u drugim zemljama. Krajem osamdesetih završena je jedna faza razvoja, pa su se pokazale i negativne posljedice

ce. To znači da gospodarski uspjeh može »neutralizirati« i postignute pozitivne posljedice, jer se povećava potražnja ekološki problematičnih dobara (primjerice, aluminij, struja) i povećavaju se problemi prometa i otpada. Osim toga, nastaju novi rizici kemijske industrije (zagađivanje zraka i vode). Konjuktorno razdoblje visoke stope razvoja japanskog gospodarstva, osobito 1987.–1990., teško će se održati bez novih zahvata u globalne resurse. Četvrto poglavlje analizira pozitivne integracijske, inovacijske i strategijske sposobnosti političkog sustava Japana, što su se pozitivno odrazile na modernizaciju industrijske proizvodnje. Posebice su analizirane industrijska, ekološka i energetska politika. Autorica prezentira i shematski prikazuje stanje u Japanu u tim područjima.

U petom poglavlju se autorica ponovno vraća tezi iz prvog poglavlja o sposobnosti japanske države i njezinoj intervenciji u nekoliko faza razvoja modernog Japana. (Prva faza je između dviju naftnih kriza: 1974. i krajem 70-ih, druga između 1978. i 1987. i treća nakon toga do danas). Uloga države nije bila toliko moćna koliko se to čini ali je bila odlučujuća u podršci gospodarskoj politici. Iluzija je da se problemi konjunktura i poduzetničkih racionaliteta mogu rez riješiti ekološkim samousmjeravanjem bez intervencije drugih čimbenika kao što je država i njezina uloga. Politika i njezina realizacija je uvijek pitanje moći. U razdoblju 1974.–1979. država je imala važnu inicijativnu ulogu u politici industrijske modernizacije i strukturnih promjena, podupirući ih regulacijskim mehanizmima. Osobito treba istaknuti brojna državna tijela i ministarstva koja su koordinirala planiranje i državnu politiku. Kasnije se država postupno povlači iz upravljačke uloge.

Kao i u drugim zemljama, tako se i u Japanu pokazalo da postoje različite razine i akteri konflikata: između birokracija pojedinih ministarstava, između državnih i lokalnih interesa te interesa pojedinih

grupacija. U posredovanju fragmentiranih interesa japanskog društva značajnu ulogu imaju koordinacije i **trilateralna** dogovaranja: komuna, industrije i građana. U 1993. godini je bilo 42.000 takvih ugovora (sporazuma), a u 1975. godini 8.923.

Vjerojatno se može različito odgovoriti na pitanje: kako je takav razvoj bilo moguće ostvariti u Japanu, a niti u jednoj drugoj zemlji. Autorica je pokazala da je privredni uspjeh bio više zajamčen intrasektorskim (a ne intersektorskim) promjenama; da su o ukupnim društvenim uvjetima ovisile mogućnosti državnog ekološkog akcentiranja industrijskih strukturnih promjena; da se država nakon intervencije u kriznim trenucima povlačila; da je njezina ključna uloga bila u organizaciji i koordinaciji gospodarskog prosperiteta, osobito iniciranjem modernizacije za što je bila potrebna i snažna volja. U svakom slučaju značajno je da je Japan imao socijalni i gospodarski djelatni koncept, izbalansirane odnose moći unutar birokracije i između birokracije i gospodarstva te da opcija zaštite resursa i okoliša nije stavljena u konkurenciju s radnim mjestima i gospodarskim prosperitetom. U studiji se mogu naći i za nas neke važne pouke o ulozi države u gospodarstvu i ulozi institucije »dogovaranja« različitih subjekata, a osobito važnosti građana.

Iako autorica ne analizira jednu važnu društvenu dimenziju, naime ulogu kulture, a tu je riječ prvenstveno o društvenim vrednotama, slobodni smo barem ukazati na njih. Njihova je uloga u društvu općenito važna pretpostavka ne samo načelnog funkcioniranja nekih vrijednosti kao društvenih ciljeva (primjerice »održivi razvoj«) nego i ostvarivanja neke politike. Zato ne treba zaboraviti postojanje strogog i detaljiziranog kodeksa ponašanja i u obiteljskom i društvenom životu, niti zanemariti ulogu vrednota koje reguliraju odnos pojedinca prema radu. (Jednom su javno kritizirali jednog japanskog mi-

nistra što je iskoristio svih 15 dana godišnjeg odmora).

Neporecivo je da su unutarnji odnosi u Japanu bili bitni za uspostavljanje »ravnoteže« između razvoja i okoliša, ali treba istaknuti i to da niti jedna razvijena industrijska zemlja ne zasniva svoj uspjeh samo na unutarnjim sposobnostima i razvojnim potencijalima, nego se visoko suportira razlikom između internaliziranja dobiti i eksternaliziranja troškova, a među njima su i ekološki. Iz toga slijedi da će Japan u održavanju sadašnje svjetske pozicije i u idućem razdoblju također sudjelovati u iskorištavanju globalnih resursa, kao i druge razvijene zemlje.

Postoji izraz »japanizam« koji označava ne samo kulturni profil u kojemu neke vrijednosti poprimaju folklorističko značenje: rođenje šintoistički, svadba kršćanski, a smrt budistički. U taj izraz ulazi dnevno čuđenje uspješnosti sustava, ali i strahovanja. Jer jedna od tri svjetske gospodarske moći također može imati granice (krah Tokijske burze 1990., može se temeljiti na savezu industrije, obrazovane birokracije i konzervativne vladavine). U povijesti je poznato iskustvo »apetita« japanskog militarizma što ga može zamijeniti ekonomski »apetit«.

Ivan Cifrić

Oleg N. Janitskii

ЕКОЛОГИЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В РОССИИ

Критический анализ

Possiiskaja Akademija Nayk, Institut
sotsiologii, Moskva, 1996, 216 str.

Sociolog Oleg Yanitsky je najistaknutiji istraživač u okviru Ekološkog pokreta u Rusiji. God. 1993. objavio je monografiju na engleskom jeziku **Russian Environmental Environmentalism: Leading Figures, Facts and Opinions** (Nakladnik Mezhdunarodnyje Otnoshenija, Moskva 1993), Ruski ekološki pokret: Vodeće osobe, činjenice i stavovi.

Njegovo najnovije djelo naslovljeno **Ekologitsjeskoe dvizenie v Rossii. Krititsjeskii analisis (Ekološki pokret u Rusiji. Kritička analiza)** jednako tako zavređuje da bude objavljeno na engleskom jeziku. Ono se temelji na iskustvu istraživanja u razdoblju 1986.–1996. i to među predstavnicima ekoloških grupa, političarima i drugima u raznim dijelovima Rusije, kao i na studiji arhiva i sličnih dokumenata ekoloških grupa.

Glavna je tema ove knjige uloga mlade inteligencije u ruskom ekološkom pokretu u povijesti i u teškim društveno gospodarskim okolnostima današnjice. Podnaslov djela vrlo je dobro odabran. Najzanimljiviji dijelovi knjige nisu analize porasta već analize stagniranja ekološkog pokreta u pojedinim razdobljima.

U eri komunizma okrilja ekoloških zajednica bila su sveučilišta, veliki znanstveno-istraživački instituti i druge profesionalne organizacije. U šezdesetim godina prva studentska zajednica (*dryzjina*) za ekološku zaštitu okoliša utemeljena je unutar Fakulteta za biologiju tla na Moskovskom državnom sveučilištu. To se odigralo u prvom razdoblju »ugrijavanja« koje je stvorilo novu, iako ograničenu, slobodu mišljenja i djelovanja. Za svoje članove te su *dryzini* ponudile jedinstvenu priliku za spontane aktivnosti, razvoj identiteta i međusobnu potporu. Ova posljednja funkcija bila je naročito značajna za mnoge pojedince bez snažnih obiteljskih obaveza i drugih društvenih veza. Problematični aspekti u razvoju *dryzini* bila je njihova privlačnost za one marginalizirane i ponekad psihološki nestabilne osobe, koje su predstavljale opterećenje u djelatnostima ovih organizacija. *Dryzini* šezdesetih i sedamdesetih godina obavljale su funkcije koje su bile korisne političkim sustavima. Centralizirani politički sustav iz onih dana omogućavao je širenje dobrog primjera *dryzini* s Moskovskog sveučilišta po cijelom Sovjetskom Savezu. Najvažniju ulogu u razvoju tih grupa odigrali su tzv. *stariki*: najstariji čla-